

MARSEILLE ELŐTT

Jugoszlávia belpolitikája 1934. január 27—szeptember 30 között; panamavádak; Radivojevic bukása; kormányrekonstrukció; az elégedetlenség; a Narodna Odbrana mozgalmi; az egyetemi tüntetések; a Bojovnik-mozgalom; Ljotic támadásai; Milosavljevic bukása; a horvát helyzet; az ustasa-mozgalom; merénylet a király ellen; a horvát kérdés az alparlamentben; Macek betegsége; a Sokol-ügy; az új zágrábi érseki koadjutor; Uzunovic kormányoz.

A MARSEILLE-I KIRÁLYTRAGÉDIA híre kiszedve találta alábbi cikkünket. Változatlanul hagytuk, hiszen magyarázatát adja a marseille-i véres merényletnek, anélkül hogy a h. szerző sejtette volna, mennyire közel áll pesszimista felfogásának igazolása. A cikk, — megint minden szándékosság nélkül, — cáfolata annak a belgrádi tételnek, hogy a merénylet nem belpolitikai okokra vezetendő vissza.

Sándor király tragikus halálának következményeivel legközelebb fogunk foglalkozni.

UZUNOVIC NIKOLA 1934. január 27-i kormányalakításának körülményeivel tüzetesen foglalkoztunk folyóiratunk márciusi számában. Uzunovic megbízatását arra vezettük vissza, hogy a király időt akart nyerni a helyzet újabb mérlegelésére, mielőtt döntő lépésre határozná magát, akár a nyílt diktatúrához való visszatéréssel, akár az alkotmányos élet kiépítésével. Az ország külpolitikai kérdései a királyt annyira igénybevevették, hogy a belpolitikában a várt döntés nem történt meg.

Srškic kormánya a költségvetés tárgyalása közben bukott meg. Miután a pénzügyminiszter megmaradt, a benyújtott javaslatot némi változásokkal és elég nehézséggel az új kormány tető alá hozta. Az ellenzék ugyan kétségbevonta a költségvetési egyensúlyt, — Kozulj Marko horvát képviselő 3.600 millió dinár be nem vallott hiányt vélt megállapíthatni, — de a képviselőház végül is 236 szavazattal 23 ellenében elfogadta a költségvetést.

A költségvetés tárgyalása közben az egész rendszert súlyos panamavádakkal illették, melyek a kormányt bukással fenyegették. A diktatúra kikiáltásával jó időre megszűnt a kormány tevékenységének minden ellenőrzése. A kormányon egy klikk ült, mely a bajoneteken kívül egy selejtes elemekből összeverődött zártkörű társaságra támaszkodik. Ennek következtében az utolsó Obrenovic idejére emlékeztető korrupció vált úrrá az országon. Az alparlament összehívása után a növekvő elkeseredés lassan parlamenti kifejezést nyert. Srškic bukása az ellenzéki hangulatot megerősítette. A támadások eleinte a Srskc-kormány működését érték, de miután az Uzunovic-kormány személyi összetétele nem sokban különbözött az előző kormányétól, a premier kénytelen volt helytállani a vádakkal szemben. Kijelen-

tette, hogy nem igaz az, mintha a kormány tagjai meggazdagodtak volna és az sem igaz, hogy vagyonukat a külföldön helyezték volna el.

Alighogy ez a beszéd elhangzott, kitört a bosnyák agrár-panama botránya. A diktatúra elrendelte, hogy a volt bosnyák földbirtokosokat a beglukokért (saját kezelésben állott birtokok) végre valamenynyire kártalanítsák. A kormánypárti Kadic Husejin képviselő — hajdan Debrecenben tanult — és néhány barátja összejátszva a sara-jevói agrárreform-igazgatóság tisztviselőivel, kárpótlást vettek fel nem létező beglukokért és így állítólag kilencmillió dinár kárt okoztak az államnak. Egy csomó embert letartóztattak, köztük Kadiéot, akit azonban azóta egymillió dinár kaució ellenében szabadlábra helyeztek.

Még javában folytak e panama leleplezései, mikor Matica Pálnak, a Srskic-kormány erdészeti és bányászati miniszterének viselt dolgait piszkálták ki. A Sipad és a Krivaja bosnyák fakitermelő vállalatokkal tartott fent Matica miniszter korában sajtósárgos barátságot. A Sipad két autóval is megajándékozta az erdészeti minisztériumot. A Sipad igazgatója lemondott és a vállalat állami kezelésbe ment át, míg a Krivaja likvidációban van és végleges sorsáról még nem döntöttek.

A kormányra nézve sokkal kellemetlenebb volt ezeknél az a nagy támadás, melyet Radivojevic Lázár közlekedésügyi miniszter ellen Stanic Andra kormánypárti képviselő, hajdan közlekedési miniszter, indított meg. Stanic leleplezte, hogy Radivojevic azon törvény ki-játszásával, mely elrendeli, hogy új vasútvonalak építésére csak a törvényhozás útján lehet megbízásokat adni, 1932 február 3-án új szerződések kötött és pedig olyan külföldi vállalkozókkal, akik drágábban dolgoztak, mint az otthoniak és akik között ott van a Stavisky-botrányból is ismeretes Boyer francia képviselő. Boyer még a kauciót sem tudta lefizetni, ellenben szerződését azonnal tovább adta.¹ Stanid nyolcszázmillió dinárra becsüli a kárt, melyet az állam Radivojevid tevékenysége folytán szenvedett. Stanid adatait más képviselők is kiegészítették. A benyomás az volt, hogy Radivojevic nem csupán a szakértelem hiánya miatt követte el a mulasztásokat. A miniszter ugyan hosszú számadatokkal védekezett, a premier is védelmére kelt, mégis érezhető volt, hogy Radivojevic és vele az egész kormány súlyos erkölcsi vereséget szenvedett.

A Radivojevic-botrányal párhuzamosan folytak a támadások a kormány vajdasági főembere, dr. Nikié Fedor szabadkai jogtanár ellen. Nikié lapja, az újvidéki Jugoslavenski Dnevnik, a vajdasági városokat és a nemzeti kisebbségeket állandóan zsarolja. Ugylátszik, a támadások nem ingatták meg Nikié pozícióját. Mikor Popovid Milán a szenátusban súlyosan kompromittáló dolgokat mondott el róla, a válasza az volt: Popovic hallgasson, hiszen magyarón volt!

A sok egyéb panama közül még kettőt említünk meg. Dr. Novakovic Mileta belgrádi egyetemi tanárról, továbbá cinkostársairól,

¹ A horvát emigráns sajtó szerint Staviskyvel Radivojevic, Marinkovic, Svrljuga Stanko miniszterek, Bajloni Ignjat, a Nemzeti Bank elnöke és Matejić DragiSa képviselő állottak összekötetésben. Boyer szerződését a Battignol vállalatra ruházta. Ebben állítólag benne van Radivojevic is.

Jovanovic Mihajlo semmitőszéki bíróról és Jovovic Gjorgje, a kereskedelmi kamara elnökéről kiderült, hogy a cseh Ringhoffer-cégnek a délszláv állam ellen indított perében mint döntőbírák a cégnek ötmillió dinár helyett tizennyolcmilliót ítétek meg, mert a cég megvesztegette őket (Gric 1934 május 8). A legsúlyosabb panama azonban a szlavóniai fapanama, mely az Eszékre kiküldött zágrábi vizsgálóbíró Gjermanovic, — a diktatúra egy teremtménye, — szerint háromnegyedfél milliárd dinárral károsította meg az államot. A szlavóniai fakitermelő vállalatok vezetőinek és a belgrádi befolyásos uraknak egész sorát tartóztatták le (Croatiapress 1934 szeptember 8, Obzor 1934 szeptember 15).

Ezek a leleplezések súlyos erkölcsi kárt okoztak a rendszernek. A legjámorabb polgár előtt is világossá tették, kikre van az ország bízva. A leleplezések közül a Radivoj evicről szóló telitalálat volt. A kormány kénytelen volt őt elejteni. A költségvetés elintézése után Uzunovic április 19-én rekonstruálta kormányát. Márciusi számunk 252. lapján megtalálható az első Uzunovic-kormány összetétele. Itt csak a változásokat említjük meg. Radivojevic helyébe Milosavljevic Svetislav tábornok vrbasi bán lépett, aki már egyszer volt közlekedésügyi miniszter. Kicsérélték a hadügyminisztert is. A vezérkar főnöke, Milovanovic Milán tábornok vette át a tárcát. Költségkímélésre való hivatkozással felmentették a négy tárcanélküli minisztert. Közülük Kramer és Karamehmedovic kiváltak a kormányból, Kojié átvette a földművelési, Andjelinovic a testnevelési tárcát. Az eddigi testnevelési miniszter Hanzek és a szociálpolitikai miniszter Pucelj kiváltak a kormányból. Szociálpolitikai miniszter dr. Novak Fran szenátor lett. A január 27-i kormányalakításkor a földművelési és az erdészeti tárcát csak ideiglenesen töltötték be, fentartva őket a rendszernek megnyerendő horvát politikusok számára. A megnyerés nem sikerült. Most aztán az előbbit a már említett Kojic, az utóbbit a horvátországi szerb Ulmanski Milán kapta meg. Az így átalakított kormánynak 14 tagja volt. Közöttük tíz a szerb (Uzunovic, Sumenkovic, Maksimovic, Gjorgjevic, Jeftic, Lazic, Kojic, Milovanovic, Ulmanski, Milosavljevic), három a horvát (Demetrovic, Srkulj, Andjelinovic) és egy a szlovén (Novak). A horvátok és a szlovének tehát ismét tért vesztek. A kormány lényegében maradt a régi. Csak két hatalmi tárca cserélt gazdát és ezek közül is az egyiké, a hadügyi tárcáé, pusztán személycsere volt. Uzunovic hangsúlyozta a kurzus változatlanágát, kiemelve az új miniszterek szakember-voltát. Arra nem mutatott rá, hogy a miniszterek között ismét csökkent a parlamentáris múlttal bíró férfiak száma.

Az ÁLTALÁNOS ELÉGEDETLENSÉG tünetei fokozódtak. Még a diktatúraszervekben is felütötte a fejét az ellenzéki szellem.

Hosszú válságokon át a diktatúra által életre hívott J. U. U, (Jugoslavensko uciteljsko udruzenje — Délszláv tanítóegylet) vezetése kicsúszott a diktatúra kezéből. A diktatúrahú elnök, Rasic Damján, kénytelen volt lemondani és egy egyezményes lista élén 1934 augusztus 19-én a laibachi Dimnik Ivánt emelték az egylet élére. Aki ismeri a

tanító óriási befolyását a falu életében, az tudja, hogy ezzel a vere-
séggel mi minden jár együtt.

Egy másik érdekes tünet a Narodna Odbrana állásfoglalása a szabadkőművesség ellen. A diktatúra életében a szabadkőművesség vezetőszerepet játszott és a diktatúra titkos katonatiszti szerve, a Fehér kéz, minden jel szerint maga is szoros kapcsolatban áll a páholyokkal. A Srskic-kormány bukásával kezdett a kormányban a szabadkőművesek száma háttérbe szorulni, bár az Uzunovic-kormány több tagjáról ismeretes szabadkőművesvolta (Kramer, Kojić, Sumenkovic, Radivojevic, Demetrovic). A Narodna Odbrana februárban kimondta, hogy tagjai nem lehetnek szabadkőművesek, mert a szabadkőművesség nemzetközi szervezet s így ellentétben áll a Narodna Odbrana nemzeti céljaival (Obzor 1934 febr. 18). A Narodna Odbrana Száva-banátusi szekciója a határozatot még élesebbé tette és a Rotary-clubra, valamint a szociáldemokrata pártra is kiterjesztette. Úgy látszik, e határozat miatt mondott le a szekció elnöke, gróf Kulmer Miroslav (Obzor 1934 március 14,15). A nacionalista újvidéki Narodna Svest a tilalmat az egész tisztviselői karra kiterjesztendőnek mondta, mert a szabadkőműves eskü ellentétben áll a közhivatali esküvel (Narodna Svest 1934 április 9).

A mozgalom olyan komoly jelleget öltött, hogy a Jugoszlávia szimbolikus nagypáholy az alája tartozó páholyokat április 20-ára és 21-ére kongresszusra hívta össze. Úgy látszik, a kongresszus határozatából a szimbolikus nagypáholy titkársága egy közleményt adott ki a sajtónak, mely szerint a szabadkőművesség nem titkos, nem illegális és nem vallásellenes társaság. A szabadkőművesek Szerbia történetében nagy szerepet játszottak és a múltban éppen úgy, mint a jelenben, a délszláv egységért küzdöttek (Obzor 1934 május 1). Erre egy kormánylap, a belgrádi Pravda, azt felelte, hogy a szabadkőművesség nemzetközisége közismert dolog és ami az ú. n. hazafias érdemeket illeti, ezek a közvélemény félrevezetésénél nem egyebek (Pravda 1934 május 18). A cikkből éles polémia keletkezett, mely mindenestre elárult annyit, hogy a polgárság széles rétegei elégedetlenek a diktatúra szabadkőműves jellegével.

E sorok írójának nincs módjában belátni a szabadkőművesség kulisszái mögé. Bizonyos az, hogy a délszláv egység horvát hívei a háború előtt és alatt, vagy szabadkőművesek voltak, vagy befolyásuk alatt állottak. A diktatúra a maga horvát híveit a parasztpárt néhány árulóján kívül szinte kizárólag a szabadkőművesek közül szedte össze. Minél szélesebb körben terjed el az a meggyőződés, hogy az egész január 6-i politika nem ér cél, annál nagyobb lesz az animozitás azok iránt, akik e politikáért felelősek. És ezek nagyszámban szabadkőművesek. Sok szerb hazafi azt hiszi, hogy Maékkal meg lehetett volna egyezni, de a megegyezést a szabadkőművesek, elsősorban a horvát szabadkőművesek, gáncsolták el.

Élénk feltűnést keltett a Narodna Odbrana egy másik akciója is. A szervezet lapja éles támadást intézett a zsidók ellen. A lap megállapította, hogy minduntalan panamákat lepleznek le és a panamákból a zsidók többnyire vezető szerepet játszanak. Ahelyett, hogy a szer-

biai zsidók az új részek zsidait délszláv hazafiakká tettek volna, átvették ezek minden hibáját (Narodna Odbrana 1934 május 27). Erre egy szerb hazafias zsidó, Levic Avram, nyugalmazott pénzügyminiszeri osztályfő, külön zsidó szekciót alakított a Narodna Odbranában azzal a céllal, hogy az osztrák és magyar nevelésű és a cionista zsidókat délszláv hazafiakká tegye. Ez ellen egy másik belgrádi hazafias zsidó, dr. Alkalay Dávid, tiltakozott. Szerinte a szerb zsidók már a háború előtt is nagy számban voltak a Narodna Odbrana tagjai, nem mint zsidók, hanem mint hazafiak, így tehát a zsidó szekcióra nincs szükség. Különbösen az új részek zsidai is hazafiak, a cionizmus meg nem áll ellentétben a hazafiassággal. A belgrádi cionisták elnöke, Veber Adolf, kijelentette, hogy a zsidóság külön faj. Levic azzal, hogy eredet nevéhez egy c betűt biggyesztett, nem lett szerbbé. Egész erőlködése hiábavaló. Egyetlen rabbi, egyetlen zsidóegyesület nem csatlakozik hozzá (Obzor 1934 július 17, 18, 19, Stampa 1934 július 18, Zidov 1934 július 18). A Narodna Odbrana azonban védelmébe vette Levicet, aki a zsidó szekció számára szorgalmas utazgatással szerzi a tagokat, de mindenütt nagyszámú ellenséges hitsorsosra is talál.

Ügylátszik, a zsidó-akció és a szabadkőműves-akció összefüggésben állanak, hiszen a zsidó intelligencia nagyrésze szabadkőműves. A szerbiai zsidóság még a török időkből ott maradt spanyol zsidó és ezek valóban összeforrtak a szerb nemzettel. Levic ennek az állapotnak fentartásával akarja leszerelni az antiszemita áramlatot. Vele szemben áll az aszkenázi (galicianer) zsidóság és a cionizmus. A diktatúrának, a kisszámú magyar és horvát zsidóság kivételével, a zsidók általában hívei voltak. Ügylátszik, ez lényegesen hozzájárult az antiszemitizmus erősödéséhez.

A diktatúra kezdettől fogva szerette volna megnyerni az ifjúságot. Törekvései minimális eredményt értek el. Még zágrábi ifjúsági terrorszövetkezete, a Mlada Jugoslavija (Az ifjú Jugoszlávia), is bomlásnak indult és elszaporodtak benne a „destruktív“ (értsd diktatúra-ellenes) elemek (Obzor 1934 augusztus 26). Az egyetemi ifjúság a folyó évben is ismételten szembefordult a kormánnyal. A diktatúra szolgálatában álló pravoszláv egyház hivatalos lapja arról panaszkodik, hogy az ifjúság materialista gondolkodású és „a nyugati civilizáció erkölcsi aljassága“ terjed közöttük (Obzor 1934 február 1). Pravoszláv felfogás szerint a keleti egyház hivatása a romlott nyugati népek megváltása. A kirohanás közvetlen oka az volt, hogy a belgrádi Nemzed Színház műsoráról le kellett venni egy fércelményt (Szerencse részvénytársaság) az ifjúság tüntetése miatt. A Narodna Odbrana kívánságára előadott darab a nyugati kultúrával szemben a balkánit dicsőítette. Ez az ifjúsági tüntetés nyilvánvalóan a rendszer ellen irányult, hiszen a diktatúra szervezetei a darabbal azonos tanokat hirdetnek. Egy hónap múlva Kovac Ante képviselő a parlamentben arról beszél, hogy „egyetemeinken az ifjúság magatartása kétségbeejtő. Lelkes és öntudatos délszlávok nincsenek közöttük. A vezetés a kommunisták, szeparatisták és a sportisták kezében van“ (Obzor 1934 március 2). A kormány ezen a bajon úgy vélt segíteni, hogy az ifjúsági egyleteket revízió alá vette, elrendelte, hogy mindegyiknek nevében ott kell lennie

a „délszláv” jelzőnek és valamennyi egyesületnek a belgrádi Pobratim (Választott testvér) szövetség tagjának kell lennie (Obzor 1934 április 24). E rendelet életbeléptetésére a belgrádi egyetemen több napos zavargás tört ki, melynek folyamán a rendőrség behatolt az egyetemre és fegyveres erővel csinált rendet, sok tüntetőt letartóztatva. Erre a rektor, Belic Aleksandar, egyébként minden kormány hű szolgálója, lemondott (Obzor 1934 május 23, 25, június 2).

A kormányellenes hangulat már nyílt politikai szervezkedésben is kifejezést nyert, ami pedig az érvényben lévő törvények szerint a legnehezebb dolog. A dolgot csak úgy lehet megérteni, hogy a szervezkedés mögött titkos befolyásos erők lappanganak. A korrupció leküzdésének jelszavával a drávai banátusban (Szlovénia) Bojovnik (Harcos) néven egyesület alakult. A Kramer vezetése alatt álló kormánypárt igen nagy idegességgel fogadta az új alakulatot és azzal vádolta, hogy tele van KoroSec álarcos híveivel. Urek Iván képviselő Belgrádban a szervezet feloszlását követelte, mert a bojovnikok kihasználva a gazdasági válságot, a népet az állam ellen uszítják. Az egyesület alapszabályait a belügyminiszter mégis jóváhagyta. Csak azt kötötte ki, hogy terjessze ki működését az állam egész területére. Ezzel a szervezet eddigi tisztára szlovén jellegét akarta a miniszter megszüntetni (Obzor 1934 május 9,31, június 22, július 2).

Június végén a Jugoslavenski Nacionalni Radnicki Sindikat (Délszláv nemzeti munkásszindikátus), a diktatúra egy alapítása, Sarajevóban kongresszust tartott. Ezen kiderült, hogy a szindikátus, a bojovnikok, a már régebben működő és túlnyomókéig fiatalemberekből álló Jugoslavenska Akcija (Délszláv Akció) együtt akarnak dolgozni és a Jugoslavenska Narodna Stranka (Délszláv Nemzeti Párt) politikáját kívánják elősegíteni. Ez a párt az alparlamentnek a kormánypárttól elszakadt szerb képviselőiből alakult és általában véve Zivkovic tábornok titkos pártjának tartják. A Jugoslavenska Akcija e párt alkotása volt. A közbejött nyári szünet alatt a szervezkedés nem sokat hallatott magáról, csak Kramer szidta őket, mint a bokrot, mert bolsevikok és mert azt hiesztelik, hogy az országot csupa panamista kormányozza (Obzor 1934 június 29, július 2, 5, 14, Slovenec 1934 július 16). Ügylátszik, a bojovnikok veszélyeztetik Kramer monopolisztikus helyzetét Szlovéniában.

Hogy valami forr a diktatúra kulisszái mögött, azt e szervezkedésen kívül Ljotic akcióbalépése is mutatja. Ljotić Dimitrije 1931-ben pár hónapig igazságügyminiszter volt. Az alkotmányoktroj előtt kilépett a kormányból. A dinasztiahoz rokoni szálak fűzik. Nemrégén Otadzina (Haza) címen hetilapot indított. A nyár végén élesen megtámadta a kormányt. Megrótta a folytonos ünnepléseket akkor, amikor a lakosság az elviselhetetlen gazdasági válság terhei alatt nyög. Számonkéri, mi van a Radivojevic-panamák kivizsgálásával. A premiért megleckézteti, hogy állandóan a volt szerb radikális pártot gáncsolja, holott egész karrierjét e pártnak köszönheti. Ljotic éles támadásai ugyan lapelkobzáshoz vezettek, de válsághíreket is hoztak forgalomba (Otdzina 1934 augusztus 20, Gric 1934 augusztus 23, 31, Obzor 1934 szeptember 19). Már júniusban voltak hírek arról,

hogy a király Uzunovic elejtésével, vagy a nyílt diktatúrához akar visszatérni, vagy a régi parlamenti pártokkal próbál megegyezni. Júliusban Jovanovic Jocának, a volt szerb földművespárt elnökének, megbízásáról szóltak a hírek. Jovanovic a horvát kérdést is rendezni kívánta volna, ha a horvátok elismerik a dinasziát és legalább kifelé az államegységet. Ljotic támadásaira ugyané források az Ő megbízásáról tudtak.

E hírek, ha nem is egészen alaptalanok, mégis csak kombinációk. Ellenben július 11-én egészen váratlanul részleges kormányválság tört ki. Milosavljevic közlekedésügyi miniszter lemondott és utóda Kuzmanovic Ognjan volt államtitkár lett. A délszláv sajtó egy szót sem írt a meglepő bukás okáról. Hírek voltak arról, hogy a tábornok nagyon is erélyesen kezdte Radivojevic panamáit kinyomozni. Ljotic kérdezősködése e panamák kivizsgálása után megerősíti ezt a verziót. Kuzmanovic Radivojevicnek államtitkára volt, így nem valószínű, hogy e panamákat nagyon nyomozza. Volt azonban e bukásnak egy másik oka is. A tábornok úgy akarta tárcája költségvetési egyensúlyát helyreállítani, hogy lefaragta a kiküldetési díjakat és megszüntette a vasúti személyzet szabadjegyeit. A múlt év vasúti költségvetése 251 millió dinár deficittel zárult és a személyzeti kiadások egy év alatt az összes kiadások 49%-áról 62%-ára emelkedtek. Érthető a miniszter eljárása. De ez annyira felizgatta a tisztviselők egy csoportját, hogy rátörtek fogadószobájában és szemtől-szembe szidalmazták. Bizonyos az, hogy Kuzmanovic első ténykedése volt Milosavljevic e rendeleteinek kicserélése (Obzor 1934 júl. 22, 25).

Milosavljevic bukása az Uzunovic-kormány tekintélytelenségének, a tisztviselői kar fegyelmezetlenségének és az általános elégedetlenségnek kiabáló bizonyítéka.

A HORVÁT KÉRDÉST és a vele összefüggő problémákat eddig alig érintettük. Ezzel szeretnénk volna dokumentálni, mennyire súlyos a délszláv helyzet még akkor is, ha a horvát kérdést figyelmen kívül hagyjuk. Nem volna azonban szemlénk teljes, ha végleg hallgatnánk a dologról.

Aki a horvát sajtót tanulmányozza, egy már állandóvá vált rovattal találkozhat: a belgrádi államvédelmi bíróság előtt folyó horvát hazaárulási pörökkel. A leggyanútlanabb olvasó is rájön, hogy az egész horvát nemzet „hazaáruló“, a különbség csak az, hogy sokakról ez már bebizonyosodott, a többiekéről pedig majd csak ezután fog kiderülni. Az utóbbi évek hazaárulóinak legnagyobb része ustaáa (felkelő), azaz a Pavelié Antal vezetése alatt álló emigráns-szervezet tagja. Az ustaák a szerb terrorra terrorral felelnek, a merényletekre merényletekkel reagálnak. A küzdelem e nemével a referens nem tudja magát azonosítani, benne az erkölcsök sajnálatos elvadulását látja, de a Radié-gyilkosság és annyi más szerb merénylet megelőzték az ustasakciókat és meg kell állapítanunk, hogy az egész ustaSa-mozgalom a horvát nemzet széles rétegeinek tetszésével találkozhat, hiszen a kivégzések, csillagászati számokba menő börtönbüntetések, a szerb terroristák kegyetlenségei ellenére folyton új és új ustasák vállalkoznak merényletek végrehajtására.

Március havában több feltűnő ustasa-pör zajlott le. Egy Magyarországon, a Premec-féle, mely igen kemény ítélettel végződött. Belgrádban Neudörfer diktatúra-miniszter gyilkosát halálra ítélték és kivégezték. Még nevezetesebb volt ennél az Oreb-pör. Oreb Péter ustasát, vallomása szerint, a mozgalom vezére küldte a decemberi királylátogatásra Zágrábba. Oreb ott is állott dec. 16-án a Jellachich-téren, mikor a király autóján megérkezett, a bombát ott tartotta a kabátja zsebében, de az utolsó percben megriadt és a bombát nem dobta a királyra. A merényletet másnapra halasztották, de addigra két társával együtt elfogták. Annakidején a délszláv sajtó kénytelen volt elhallgatni a merényletet, de azért híre kiszivárgott és márciusi szemlénkben mi is érintettük. Most igen részletes közlemények jelentek meg a tárgyalásról. Egy eredménye mindenesetre volt a pömek. Az egész világ hitelesen értesült róla, hogy a horvát nemzet hivatalosan annyit hirdetett hűsége a király iránt ilyen merényletben nyert kifejezést és hogy a diktatúra állítása szerint nemlétező horvát kérdés majdnem az uralkodó életébe került. Orebet és egy társát kivégezték. Ugyancsak március havában letartóztatták Pemar Ivánt, aki a Radic-merénylet alkalmával megsebesült és azóta a diktatúra jóvoltából ismételtelen ült, és Begic Vilko alezredest, az első Maóek-pör koronatanúját. Pernar és Begic államellenes röpíveket fogalmaztak és terjesztettek. Pemar pörére csak szeptemberben került a sor. Ezúttal két és fél évi börtönt kapott és a röpívek terjesztői is elítéltettek. Begióet nem lehetett egyelőre a bíróság elé állítani, mert annyira megkínózták, hogy még most is alig élő emberroncs.

A horvát kérdés az álparlament tárgyalásain is folyton felbukkant. A cenzúra a parlament jegyzőkönyveire is kiterjed, így a legélesebb beszédek a lapok nem közölhetők, mégis a költségvetés tárgyalásából egész sereg érdekes dolgot lehet Összeszedni. Az ellenzéki Stazic József szerb képviselő, bár szerinte sincs horvát kérdés, a parlamentben követelte, hogy tárgyaljanak a börtönbüntetését Mitrovicán szenvedő Maéekkel. A kormánynak behódolt Elegovió Ivó hajdan horvát jogpárti képviselő megtámadta a kormány horvát szakértőit és azt magyarázta, hogy demokrácia nélkül nincs délszláv egység. Preka Nikola volt diktatúra-minisztert egy szerb képviselő megtámadta, mert még ő sem megbízható, titokban a köztársaságiakkal kacérkodik. Gjirlió Péter ellenzéki horvát szenátor nem érti, miként lehetett Maceket az öt pontért elítélni, mikor az öt pont többi aláírói ellen még port sem indítottak. Korosec internálva van minden bírói ítélet nélkül, ami alkotmány sértés. A cillii közigazgatási bíróság mint törvénytelen megszüntette az internálást, mire a bíróság tagjait nyugdíjazták. Superina Benjámín volt miniszter elítélte Belgrád hegemonisztikus törekvéseit, rámutatott, hogy a börtönök tele vannak hordátokkal. Jankovic Stjepan a szenátusban még élesebb hangon beszélt. Kibontakozást követelt a mai helyzetből, hiszen a valóságban senki sem áll a kormány és a parlament mögött. A horvátok minden téren el vannak nyomva. Nincsen sajtó- és véleményszabadság, így nem fejezhetik ki elégedetlenségüket, de a föld alatt annál inkább forr minden. Nikic Nikola horvát képviselő, volt miniszter, arról panas-

codott, hogy csendőrterror van Horvátországban. Erre Grba Milovan horvátországi szerb képviselő visszavágott: Arról senki sem beszélj hogy Horvátországban hány csendőr veszítette el életét kötelességteljesítés közben! Belgrád valóban kitűnően megoldotta a horvát kérdést...

A gazdasági kifosztásra nézve érdekes adatokat mondott el a már említett Gjirlic. A Monarchia lecsatolt részei 7 milliárd dinár teherrel léptek Jugoszláviába, Szerbia 30 milliárddal. Az előbbi részek adósságainak túlnyomó része az állampolgárok kezében van. Ezek a mai napig még kamatot sem kaptak, ellenben Szerbia adósságainak külföldi birtokosai busás jövedelmet élveznek. Jugoszlávia 15 milliárdnyi jóvátételt kapott és 18 milliárd új adósságot csinált. Az előbbit egészben Szerbia kapta, az utóbbit beruházások stb. formában majdnem kizárólag Szerbia. Ellenben az adók négyötöd része a Monarchiától lecsatolt területekre esik.

Az új városi törvényről a szenátusban Gjirlié, Superina és Svriljuga kimutatták, hogy reakciós voltával ellenkezik még az oktrojált alkotmánnyal is. A kormánypárti Sega Ferdinánd horvát képviselő ugyan megszavazta a törvényt, de szenvedélyes beszédben tiltakozott az ellen, hogy a törvény Zágrábot ugyanúgy kezeli, mint akármelyik kis parasztvárost. Zágráb,— mondotta Sega,— hosszú századok óta a horvát nemzet fővárosa és annak is kell maradnia!

Július havában híre terjedt, hogy mitrovicai börtönében súlyosan megbetegedett a horvát nemzet vezére, dr. Macek Vladimir. A horvát közvélemény meg volt győződve, hogy miután Macek ismételtlen kosarat adott a diktatúrának, mely különféle ajánlatokkal próbálta behódolásra bírni, ez egyszerűen megmérgeztette. A kormány, mikor látta a nagy izgalmat, mely minden horvátot magával ragadott, megijedt és megengedte Maceknek Zágrábra való szállítását. Azóta a horvát nemzet vezérének, ha őrizet alatt is, de Zágráiban ápolják.

A kormány még mindig reméli, hogy horvátokat nyerhet meg. Ezért Mastrovic Ljubomir volt radicianus képviselő szerkesztésében feltámasztotta Radic lapját, a Domot. Persze már az első percben tisztában volt vele mindenki, hogy Radic frazeológiájával miféle árut hoztak forgalomba. Augusztus elején részben a külföld félrevezetésére, részben a horvátok megfélemlítésére az állami Sokol a maga gyűlését (siet) Zágráiban tartotta. A Sokol alelnöke (elnöke a kis trónörökös), dr. Gangl Engelbert ez alkalommal tiszteleti plakettet adott a városnak, mely kitüntetés eddig csak a királyt érte, így akarva bizonyítani Zágráb délszláv érzelmeit. Zágráb polgársága kénytelen volt túrni a fényes ünnepeket, melyeket a város költségére rendeztek, de teljes bojkott alá helyezte a sletet. Az ustaSák meg egy csomó bombával emelték az ünnepélyek fényét. A bombák miatt a már Zágráb felé útban volt király visszatért Belgrádba.

Ismeretes, hogy az állami Sokol vallásellenes ideológiája miatt milyen súlyos konfliktus keletkezett a katolikus egyház és az állam között. Targyaltuk azt a modus vivendit is, mellyel Bauer Antal zágrábi érsek az ellentéteket enyhítette, amikor papjainak megengedte a Sokol-egyletek zászlainak felszentelését, ha az illető egylet vezetőisége írásban kijelenti, hogy katolikus valláserkölcsei alapon áll.

A legtöbb püspök elfogadta Bauer formuláját s így azt lehetett hinni, hogy a Sokol-ügy csendben likvidálódik, A horvát falusi sokolok legnagyobb része boldogan alkalmazkodott Bauer feltételeihez. Ez év nyarán azonban a helyzet egyes sokolok magatartása folytán ismét kiéleződött. Úgy látszik valakiknek a kormánykörökben nem tetszett az érsek engedékeny magatartása és mindenáron szeretnének kultúrharcot felidézni. Rövid pár héten belül három főpappal (Bauer érsek, Srebrnic vegliai és Starcevic zenggi püspök) támadt a Sokolnak afférje (Obzor 1934 júl. 27, aug. 1, 7, szept. 2, 11). Egyszerre sérelmesnek tartották a nyilatkozat kiadását és nehezményezték azt a kikötést, hogy a zászlókat más vallások papjai ne szenteljék fel, holott ezt mint *communicatio in sacrista* a katolikus egyház eleve tilalmazza. Aksamovic diakovári püspök ellenben szükségesnek tartotta a pétervárad-i Sokol-zászlót minden feltétel nélkül felszentelni, sőt ez alkalmából nagy diktatúrahű szónoklatot tartani, amiért a kormányajtó égis magasztalta (Obzor 1934 szept. 11, 14, Novosti 1934 szept. 12, Politika 1934 szept. 13).

A horvát katolikus egyház életében 1934 május 30-án nagyfontosságú lépés történt: megoldatott a nyolcvanéves Bauer érsek koadjutorának az évek óta húzódó ügye. A horvát közvélemény Saric Iván sarajevói érseket szerette volna Bauer utódának látni. A horvát főpapi karnak kétségtelenül Saric érsek a legnagyobb élő tagja. Papi erényei mellett törhetetlen horvát hazafi, akinek orosz-lán-része van abban, hogy a katolikus és a muzulmán horvátok ma testvéri egyetértésben élnek együtt. Saric mindig szembefordult Belgráddal, amikor ezt a katolikus és a horvát érdekek úgy kívánták. Sárié zágrábi érseksége azonban éppen ezért kivihetetlen volt: Belgrád provokációnak fogta volna fel. Különben is az érsek már elmúlt hatvanéves és kár is lett volna exponált őrhelyéről elmozdítani. A Kúria döntése nagy meglepetést keltett. Mellőzve valamennyi szóbanforgott jelöltet, dr. Stepinac Vjekoslav szentszéki jegyzőt nevezte ki koadjutorrá és in partibus infidelium nicosiai püspökké. Az érseki koadjutor horvát parasztszülőktől 1898-ban született. Papnak készült, de 1916-ban az érettségi után be kellett vonulnia. Az Isonzó-fronton olasz fogságba esett. A Délszláv Választmány kiszabadította és a szaloniki-i frontra küldte. Mire odaért, a bolgár frontot már keresztültörték. 1919 nyaráig mint délszláv katona Macedóniában szolgált. Akkor hazatért és elvégezte a zágrábi egyetem gazdasági fakultását. 1924-ben visszatért a papi pályára és 1931-ig a római Germanicum-ban tanult. Hazatérve Bauer érsek ceremóniamesterré nevezte ki. Koadjutorságát a horvát nemzet vegyes érzelmekkel fogadta. Az érseki koadjutor eddigi szereplése azonban a nem jogosulatlan aggályokat eloszlatta. Pravoszláv és diktatúrahű részről máris gyanúval nézik, ami a horvát nemzet szemében a legjobb ajánlólevél. Ha nincs is meg benne a horvát intranszigienciának és a katolicizmusnak az összeforrottsága, ami megvan Sáriénál, jó horvát hazafi és a katolikus ügynek mindig rettenthetetlen harcosa lesz. A horvát és a katolikus érdekek pedig annyira azonosak, hogy közöttük ellentétek felmerülése alig képzelhető el.

KORMÁNYZATI SIKEREKET nem vártunk Uzunovictól, sokkal jobban ismerjük. Neki csak egy sikere lehet: maradni! Hagyta a belpolitikai helyzetet tovább romlani, a horvát kérdést tovább kiélesedni, tehetetlen minisztereit szabadon garázdálkodni és mikor baj volt, az egyik vagy másik miniszter feláldozásával, lélektelen derűvel kormányzott tovább. Alapjában ártatlan lélek a délszláv premier és ha idilli békés idők volnának, elnéző mosollyal térhetne Jugoszlávia napirendre baklövései felett. Dehát hol vannak ezek az idilli idők? Ez azonban Jugoszlávia baja és nem a jó Uzunovicé. Neki, mint annyi más mai kollégájának Európában, csak egy öröme, egy életcélja van: ülni a bársonyszékben. Miért zavarják őt emberek ebben a nagy gyönyörűségben?